

ПСИХОЛОГІЧНІ Й ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ОСІБ, ПРИЧЕТНИХ ДО ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ІНСЦЕНУВАННЯМ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПОДІЇ

Осадчий Ю. І.

У статті визначаються окремі психологічні й тактичні особливості допиту осіб, причетних до окремої категорії злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події. Особливого значення в процесі підготовки до допиту означеної категорії осіб набуває вивчення криміналістичної характеристики їхньої особистості. Психологічні й тактичні прийоми залежать від процесуального статусу допитуваних осіб. Слід враховувати, що свідчення осіб, причетних до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, можуть бути заздалегідь змодельованим злочинцями складовим елементом інсценуваної події.

Ключові слова: інсценування дорожньо-транспортної події, допит, психологія, тактика, слідча ситуація.

В статье определяются отдельные психологические и тактические особенности допроса лиц, причастных к отдельной категории преступлений, связанных с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия. Особое значение при подготовке к допросу указанной категории лиц приобретает изучение их криминалистической характеристики личности. Психологические и тактические приемы зависят от процессуального статуса допрашиваемых лиц. Следует учитывать, что показания лиц, причастных к преступлениям, связанным с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия, могут быть заранее смоделированными преступниками составляющей инсценированного события.

Ключевые слова: инсценировка дорожно-транспортного происшествия, допрос, психология, тактика, следственная ситуация.

The article defines certain psychological and tactical features of interrogation of persons involved in a certain category of crimes related to the road accident re-enactment. Particular importance in preparing for interrogation of a specified category of persons acquires the studying of their forensic characteristics of personality. The psychological and tactical methods depend on the procedural status of the interrogated persons. It should be borne in mind that testimony of persons involved in crimes related to the road accident re-enactment may be pre-simulated by offenders as part of the re-enacted event.

Key words: road accident re-enactment, interrogation, psychology, tactics, investigative situation.

Постановка проблеми. Одним із різновидів протидії виявленню та розслідуванню злочинів, а також способів приховування слідів їх вчинення є інсценування.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить про розповсюдженість інсценувань з використанням відносин, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатацією транспортних засобів. Злочинці досить часто використовують у своїй діяльності інсценування дорожньо-транспортної події як спосіб приховування факту вчинення тяжких злочинів (вбивств, зґвалтувань тощо), а також як складник способу вчинення деяких корисливих та корисливо-насильницьких злочинів (розбійні напади, шахрайства тощо).

На підтримку уявлення інсценуваної дорожньо-транспортної події злочинці досить часто використовують неправдиві свідчення як із особистою участю, так і з залученням свідків – «очевидців», які є складовим елементом інсценуваної дорожньо-транспортної події. Тому виникає необхідність дослідження психологічних та тактичних особливостей допиту осіб, причетних до організації та безпосереднього вчинення злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Актуальність теми дослідження підтверджується відсутністю достатніх наукових досліджень особливостей застосування психологічних та тактичних прийомів під час допиту осіб, причетних до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, з урахуванням сучасних умов та постійних змін кримінального процесуального законодавства України.

Стан дослідження. Загальним положенням тактики допиту, а також особливостям використання тактичних прийомів під час розслідування окремих видів злочинів присвятили свої дослідження такі вітчизняні та зарубіжні криміналісти, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Л.М. Карнеєва, В.С. Комарков, В.О. Коновалова, А.Р. Ратінов, В.В. Тіщенко, В.М. Цомартов, В.Ю. Шепітько та багато інших.

Дослідженню особливостей тактики проведення допиту під час виявлення ознак інсценування та в інших конфліктних ситуаціях присвятили свої роботи такі вчені, як О.І. Алгазін, Г.М. Мудьюгін, А.А. Саковський, В.В. Семенов, А.В. Ушенін, В.І. Фадєєв та інші. Водночас слід зазначити, що дотепер комплексного дослідження психологічних та тактичних особливостей допиту осіб, причетних до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, з урахуванням сучасних умов, не здійснено.

Метою та завданням статті є визначення психологічних та тактичних особливостей допиту осіб, причетних до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, у відповідних ситуаціях.

Методи та використані матеріали. Для досягнення мети у діалектичному взаємозв'язку використовувались загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, як-от: формально-логічний метод (під час визначення особливостей поведінки допитуваних осіб); системно-структурний метод (під час визначення конфліктних ситуацій, що виникають в процесі допиту зазначених осіб); статистичний та соціологічний метод (під час вивчення слідчої та судової практики).

Дослідження ґрунтується на результатах аналізу широкого кола наукових джерел з криміналістики, кримінального процесу, кримінології, теорії оперативного-розшукової діяльності, соціології, психології тощо.

Викладання основного матеріалу. Для встановлення обставин інсценування дорожньо-транспортної події суттєвого значення набувають допити осіб, що володіють відповідною інформацією, які проводяться відповідно до ст. 224 КПК України. Тактичні та психологічні прийоми проведення допитів осіб залежно від їх процесуального статусу досить детально досліджені у криміналістичній літературі [2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11]. Однак, як свідчить аналіз слідчої практики, є відповідні особливості застосування таких прийомів відносно осіб, причетних до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

По-перше, необхідно зазначити, що означені злочини, на відміну від іншої категорії злочинів, а також звичайних ДТП, попередньо ретельно готуються, а інсценування дорожньо-транспортної події пов'язано з основним злочином як складовий елемент способу вчинення або способу приховування наслідків вчинення основного злочину. До того ж слід зазначити, що основний злочин внаслідок інсценування приховується відкритою обстановкою зі слідами дорожньо-транспортної події. Означене дає підстави стверджувати, що знайти свідків ймовірної дорожньо-транспортної події є не досить складним завданням. Але проблема полягає у тому, що свідчення таких «очевидців» будуть запланованою злочинцями частиною інсценування. Досить часто означені особи вводять слідчого в оману, намагаючись аргументувати свою версію розвитку події, тим самим навмисно спотворюючи інформацію.

Також слід зазначити, що особи, які застосовують інсценування дорожньо-транспортної події для приховування іншого злочину, обирають місця дороги з менш інтенсивним рухом, що впливає безпосередньо на наявність очевидців дій, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Особливістю допитів під час розслідування означеної категорії злочинів є те, що особи, які допитуються, за зовнішніми ознаками намагаються виглядати як потерпілі або свідки.

Крім загальних завдань, пов'язаних із встановленням обставин дорожньо-транспортної події, слідчий повинен виявити ознаки вчинення іншого злочину, замаскованого шляхом інсценування дорожньо-транспортної події, що є специфікою проведення допитів під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події. Тому окремим завданням для слідчого є налагодження психологічного контакту, який дозволить виявити у пам'яті допитуваної особи сліди, які містять початкову інформацію про надання неправдивих свідчень, метою яких є підтвердження реальності дорожньо-транспортної події. Це досить нелегко, тому що психічні сліди нестабільні, змінливі, фрагментарні та швидко знищуються (забуваються).

Крім того, слід зазначити, що в ході проведення допиту означених осіб виникають здебільшого конфліктні ситуації, а саме:

– особа, що допитується, володіє повними та об'єктивними даними щодо вчинення злочину, інсценуваного під дорожньо-транспортну подію, але навмисно приховує їх, не бажаючи повідомити їх слідчому у зв'язку з тим, що вона (або особи(а) з її близького оточення) причетна до цих злочинних дій;

– особа, що допитується, володіє частково інформацією щодо злочину, інсценуваного під дорожньо-тран-

спортну подію, але навмисно змінює її, намагаючись заповнити недостатню інформацію своїми домислами;

– особа, що допитується, володіє даними про організацію та вчинення злочину, інсценуваного під дорожньо-транспортну подію, але у зв'язку з наявними фізичними та психічними відхиленнями не в змозі їх передати слідчому;

– особа, що допитується, помилково сприймається слідчим як особа, яка намагається ухилитися від надання свідчень. Водночас означена особа дійсно не володіє інформацією щодо злочину, інсценуваного під дорожньо-транспортну подію, вона може сприймати дорожньо-транспортну подію як дійсну і не усвідомлює наявність інсценування.

На жаль, в слідчій практиці часто зустрічаються факти, коли допитувані через певні мотиви повідомляють неправдиву інформацію про події, що цікавлять слідчого. Розпізнати неправдиву інформацію допомагає аналіз безлічі дрібних деталей, які ніхто з допитуваних не може заздалегідь обдумати [1, с. 182].

Мотивами, які спонукають свідка або потерпілого давати неправдиві свідчення щодо злочину, інсценуваного під дорожньо-транспортну подію, можуть бути наступні:

1) бажання приховати факт вчинення злочину та видати його за дорожньо-транспортну подію у зв'язку з причетністю до вчинення злочину або інсценуваної дорожньо-транспортної події;

2) намагання зменшити свою провину;

3) небажання свідчити проти конкретних осіб (родичів, керівників та інших);

4) небажання надавати будь-які свідчення у зв'язку з острахом за власну безпеку та безпеку своїх близьких;

5) намагання приховати власні неблаговидні поступки;

6) намагання отримати винагороду від осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події;

7) небажання допомагати слідству взагалі.

Наданий перелік мотивів не є остаточним, мотиви можуть бути як окремими, так і переплетеними, залежно від конкретної ситуації.

Суб'єкт інсценування свідомо допускає можливість викриття, тому продумує відповідну аргументацію, подумки формулює відповіді на передбачувані питання слідчого. У свідомості суб'єкта інсценування одночасно існують дві паралельні події: «одна з них, що дійсно сталася, яку він хоче приховати, інша – вигадана, про яку він, навпаки, має намір розповісти. Йому доводиться нібито виганяти з пам'яті те, що сталося (а тому і добре запам'яталося), і запам'ятати те, чого не було, а лише ним самим вигадано (і тому пам'ятається важче). Доводиться лавірувати між правдою, яку не можна говорити, правдою, яку можна говорити, і брехнею, якою потрібно замінити приховану правду» [12, с. 17]

Під час допиту особи, яка вчинила злочин з подальшим інсценуванням дорожньо-транспортної події, треба враховувати ту обставину, що вона вимушена пов'язувати дійсність з вигадкою, висловлювати напівправду, доводити наявність того, чого насправді не було і, навпаки, спростовувати те, що було насправді. В такій ситуації неправдиві твердження рано чи пізно опиняються у протиріччі з тією частиною свідчень, яка правильно

відбиває дійсність. Круг питань під час допиту зазначеної особи значно вужчий. Після викладу нею версії про те, що сталося, їй задаються питання, спрямовані на усунення протиріч між інформацією, яка знаходиться у розпорядженні слідства, і свідченнями, зафіксованими в протоколі допиту, або між окремими свідченнями.

З урахуванням аналізу матеріалів слідчої практики видається правильною наступна тактика допиту осіб, причетних до злочинів, замаскованих інсценуванням дорожньо-транспортної події. Після вільної розповіді допитуваного треба з'ясувати його місцезнаходження у момент здійснення цієї події; характер дій до, в момент і після здійснення цієї події; коло осіб, з якими допитуваний міг спілкуватися в цей час, та інше. Слід поставити питання, що стосуються особи допитуваного, з'ясувати наявність у нього професійних схильностей і здібностей, навичок, умінь, захоплень тощо, які можуть проявитися у способі вчинення і приховування злочину. Допитуваному треба запропонувати пояснити ті або інші обставини або ознаки інсценування дорожньо-транспортної події, вже відомі слідчому, або протиріччя між виявленими ознаками інсценування і свідченнями, зафіксованими в протоколі допиту. Необхідно з'ясувати інформацію щодо тих, хто може бути причетним до події, яка розслідується, або міг спостерігати її, або знає що-небудь про неї.

Залежно від конкретних обставин питання та їх послідовність можуть бути різними.

Грунтуючись на дослідженнях В.В. Дементьєва [6, с. 180-181], можливо визначити ознаки надання неправдивих свідчень особами, причетними до злочинів, інсценуваних під дорожньо-транспортну подію, а саме: наявність протиріч між інформацією про обставини дорожньо-транспортної події та свідченнями; повідомлення на допитах однією особою різних свідчень стосовно одного питання; невизначеність свідчень; детальний збіг обставин у свідченнях різних осіб; використання у відповідях слів та фраз, які не відповідають рівню розвитку особи, що допитується; за наявності яскравих подій відсутність емоційного стану; намагання створити уяву особи, якій можна довіряти; відсутність конкретних відповідей щодо очевидних фактів.

Під час проведення допиту осіб, причетних до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, доцільно використовувати наступні тактичні прийоми: логічного аналізу свідчень (слідчий разом із особою, що допитується, аналізує свідчення та ставить уточнюючі запитання); сприйняття точки зору особи, що допитується (слідчий робить вигляд, що сприймає версію допитуваного, попутно уточнює свідчення); присікання брехні (раптова зміна настрою з довірливих відносин на недовірливі); створення уяви невизначеності (наявність інтриги у питаннях слідчого); раптове або послідовне пред'явлення доказів (залежно від особистості обирається раптове або послідовне пред'явлення доказів, зі спостереженням за психологічним настроєм та поведінкою допитуваного); невизначеність мети допиту (розмитість питань слідчого за річ-

ними темами); зміна темпу допиту (темп змінюється у питаннях, не дослуховуються відповіді); використання поліграфа під час допиту (з метою використання цього приладу необхідно розробити такі тести, які дозволять діагностувати неправдивість свідчень. При цьому допитуваний суб'єкт, сам того не бажаючи, демонструє свою злочинну обізнаність про механізм злочину та інсценування. Цілком природно, що людина, яка не знає деталей злочину, не може зреагувати на особливості його підготовки, вчинення та приховування); використання аудіо- та відеоапаратури (фіксація з подальшим аналізом особливостей поведінки).

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать про необхідність подальших криміналістичних досліджень особливостей проведення допиту осіб, причетних до організації та застосування інсценування дорожньо-транспортної події при вчиненні окремих видів злочинів та інших слідчих (розшукових) дій в межах окремих тактичних операцій та оперативно-тактичних комбінацій.

Література

1. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступника и расследования преступлений. М.: Юристъ, 1996. 336 с.
2. Бахін В. П. Тактика допиту: навч. посібник. К.: НВТ «Правник», 1997. 64с.
3. Быховский И. Е. Глазырин Ф. В., Питерцев С. К. Допустимость тактических приемов при допросе: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. 48 с.
4. Волобуев А.Ф. Тактика допиту: лекція. Х.: Ун-т внутр. справ, 1997. 28с.
5. Гримаков Л.В., Скрыпников А.И. Психологические методы активизации памяти свидетелей и потерпевших: методич. пособие. М.: ВНИИ МВД России, 1997. 52 с.
6. Дементьев В.В. Научные и практические проблемы расследования инсценировки как способа сокрытия преступления: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2004. 246 с.
7. Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. М.: Юрид. лит., 1976. 112 с.
8. Зорин Г.А. Руководство по тактике допроса: учеб.-практич. пособие М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001. 320 с.
9. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособие. Х.: Консум, 1999. 157 с.
10. Лукьянчиков Е. Особенности допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего. Закон и жизнь. 2005. № 1. С. 47-50.
11. Петелин Б.Я. Допрос свидетелей и потерпевших о субъективных обстоятельствах совершения преступления. Советская юстиция. 1988. № 2. С. 20-25.
12. Шепелева С.В. Тактика допроса лиц, имеющих установку на дачу ложных показаний: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Санкт-Петербург, 2001. 19 с.

*Осадчий Ю. І.,
аспірант кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова*